Viorica VELECICO

Despre „subiectivitatea” denumirilor metaforice de plante

1. Referindu-se la cunoștințele de terminologie populară ale „vorbitorilor medii”, Eugeniu Coșeriu făcea următoarea constatare: „De fapt, nomenclaturile nu sunt cunoscute bine de către toți vorbitorii unei comunități lingvistice, ci numai de anumite grupuri (nu totdeauna aceleași); și, pe de altă parte, este întru totul posibil să știi bine o limbă și să nu știi, de exemplu, numele de flori sau de pești. Vorbitorul mediu se limitează de obicei la o desemnare generică (*acea floare*, în loc de *acea dalie*, *acel pește* în loc de *acel păstrăv*) sau se conformează cu cunoașterea vagă atunci când este vorba de flori sau de pești, lăsând specialiștilor și cercetătorilor de botanică și de zoologie populară cunoașterea mai exactă a «lucrurilor» și a numelor lor.”[1]. Așadar, reținem din cele spuse de Coșeriu că acești „vorbitori medii” recurg adesea, în actul de comunicare concretă, la procedeul „desemnării generice”, mulțumindu-se cu o „cunoaștere vagă” în ceea ce privește plantele și animalele.

2. În comparație cu riguroasa cunoaștere de tip științific, nici cunoștințele deținute de acei câțiva indivizi (așa-zișii „specialiști” populari) dintr-o comunitate lingvistică oarecare nu sunt foarte exacte, dar, atâta cât este, „știința” respectivilor indivizi este superioară celei a altor vorbitori, cel puțin prin capacitatea de a recunoaște și de a numi (adică de „a spune pe nume”) o diversitate de specii botanice și zoologice. Astfel, ca o dovadă în acest sens, punând (într-un articol) față în față „modelul naiv” și „modelul savant”, cu referire la denumirile de plante, Ioan Milică trece în revistă[2] și o serie de trăsături ale modelului

In this article I aim at analyzing a series of folk plant names, which (most of them) are metaphors in their point of departure. Thus, I want to draw the attention on the subjectivity that characterizes ordinary speakers when naming, in such various ways, some of the plants known in their vital universe.

BDD-A25806 © 2017 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:24 UTC)

naiv (adică popular): *dimensiunea empirică, variabilitatea denominativă, imprecizia denominativă, specializarea denominativă, denominația vagă* și *specificitatea culturală*[3].

2.1. Prin *denominația vagă* Milică înțelege faptul că „termenii generici reflectă «genul», iar determinativele individualizează «specia», ca în modelul denominativ savant”[4]. De exemplu (ca să reproduc și ilustrarea oferită de lingvisul ieșean), în cazul unor denumiri de plante, precum *buruiană de brâncă, buruiană dulce, buruiană păroasă, buruiană de sat*, se observă că genul «buruiană» [exprimat prin subst. *buruiană*] prezintă mai multe „specii” identificate prin determinanții *de brâncă, dulce, păroasă, de sat*, în funcție de aspectul pe care l-au avut în vedere „onomaturgii” populari.

2.2. *Într-adevăr, dând nume lucrurilor și ființelor din jurul lor, vorbitorii obișnuiți procedează intuitiv, adică în mod subiectiv, fiindcă așa sunt și clasificările operate de ei* (atunci când acestea există). Într-un articol în care sintetizează concepția lui Eugeniu Coșeriu despre problemele terminologiilor / lexicului specializat, Cristinel Munteanu scrie: „În cadrul științelor, distincțiile sunt «motivate» din punct de vedere obiectiv. În schimb, limbajul este «arbitrar» și, chiar dacă distincțiile sale se întâmplă să coincidă cu delimitările obiective, acest lucru nu este necesar, fiindcă limbajul clasifică realitatea în funcție de interesele și atitudinile umane. Pentru știință, câinele, bunăoară, reprezintă un carnivor, la fel ca leul și tigrul, însă majoritatea limbilor îl «clasifică» într-un alt mod, neluând în seamă, drept criteriu, vreo trăsătură «naturală» a animalului, ci în funcție de o anumită relație a omului cu el. Ca atare, clasificările lingvistice se bazează în acest caz pe criterii precum mare / mic (în raport cu omul), util / inutil, agreabil / dezagreabil, periculos / nepericulos etc.”[5].

2.3. Cu privire la subiectivitate, Coșeriu însuși precizează: „În acest sens, «subiectivitatea» este componentă a limbajului și este un fapt obiectiv din punct de vedere lingvistic. Dar această subiectivitate lingvistic «obiectivă» nu trebuie confundată cu aprecierea subiectivă (individuală sau tradițională) «nelexematizată» (sau «negramaticalizată»).”[6]. Așadar, revenind la denominația vagă (care se poate asocia uneori simultan și cu celelalte trăsături ale „modelului naiv”), cred că ar fi interesant să insistăm asupra ei, luând însă în

BDD-A25806 © 2017 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:24 UTC)

considerație, de data aceasta, câteva denumiri metaforice de plante. Am văzut deja că denominația vagă se realizează prin termeni generici care primesc diverse determinative cu rol de marcare a „speciei". Dar cum se mai face această marcare în cazul denumirilor metaforice? Și în ce ar consta subiectivitatea în asemenea situații? Îmi propun să discut în continuare câteva exemple relevante, cercetând numai un tip de metaforă dintre cele existente în terminologia botanică populară.

3. În lucrarea de referință a lui Dumitru Bejan, *Nume românești de plante* (1991), un spațiu întins este acordat metaforei, întrucât regretatul cercetător clujean aprecia, pe bună dreptate, că „dintre toate procedeele de denumire a plantelor în limba română, metafora este cea mai răspândită"[7]. Ca mod constant al denominației populare în general, metafora predomină și în lexicul botanic popular, unde pot fi identificate două tipuri majore ale acesteia: *metafora animat pentru inanimat* și *metafora inanimat pentru inanimat*[8]. În cadrul primului tip de metaforă, întâiul subtip de care s-a ocupat D. Bejan sună astfel: animatul este o parte de corp, inanimatul este o plantă[9]. Printre „părțile de corp" inventariate, pot fi amintite, după frecvența lor, termenii *coadă*, *gură*, *limbă*, *picior*, *ochi*, *ureche*, apoi *barbă*, *cap*, *dinte*, *gheară* (sau *unghie*), *păr* (sau *chică*, *coamă*, *plete*, *cosiță*) ș. a. m. d. Același specialist mai notează că – în cazul denumirilor populare de plante – „asemănarea (analogia) s-a făcut mai mult cu părțile corpului animalelor și al păsărilor, dar și cu părți de corp de persoane și mai rar de forțe supranaturale"[10].

3.1. Mai departe Dumitru Bejan preia o idee a lui Pierre Guiraud[11], după care, într-un atare sistem denominativ, „numele părții de corp joacă rol de morfem identificator al clasei, iar numele de animale și păsări, de persoane și de ființe supranaturale constituie variabila specifică în opoziție cu aceea a altor animale și păsări, persoane și ființe ireale"[12]. Mai extragem din lămuririle lui Bejan (pe linia lui Guiraud) următoarele: „E ceea ce s-ar putea altfel numi marcarea genului proxim și a diferenței specifice. Primul termen al compuselor identifică deci o clasă de plante care au, de exemplu, frunzele de forma unei limbi, iar al doilea marchează, în cadrul acestei clase, o opoziție referitoare la dimensiunile plantelor (frunzelor) respective. Astfel, *limba-boului* va denumi o plantă cu frunza mai lungă și mai lată la bază, iar *limba-*

BDD-A25806 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:24 UTC)

mielului va denumi, prin opoziție cu prima, o plantă cu frunza mai mică. [...] Plantele denumite prin *ochiul-boului* vor avea florile mai mari decât plantele denumite prin *ochiul-șoricelului* etc."[13].

3.2. În cazul unor asemenea termeni metaforici, se vede că subiectivitatea denominatorilor populari este destul de pronunțată. Faptul că aceste nume le sunt puse plantelor în funcție de diverse criterii (vezi *supra*, 2.2.) conduce la o situație de sinonimie a termenilor populari, fără ca diversitatea în cauză să țină seama neapărat de diferențele diatopice (dialectale sau geografice). Asistăm uneori, pur și simplu, la subiectivitatea în aprecieri a vorbitorilor. Iată, de pildă, o serie de termeni populari extrași din lista furnizată în 1882 (în *Limba botanică a țăranului român*) de Dimitrie Brânză[14], un pionier al științei botanice românești:

- *barba-boierului / chica-voinicului* (Nigella damascena);
- *barba-popii / rușinea-fetei*[15] (Daucus sylvestris);
- *barba-ursului / coada-mânzului / coada calului / părul-porcului* (Equisetum);
- *brânca-ursului / crucea-pământului* (Heracleum sphondilium);
- *capul-ariciului / buzdugan* (Sparganium Ramosum);
- *coada-vacii / lumânărica-Domnului* (Verbascum thapsus);
- *colțul-babei / păducherniță* (Tribulus terrestris);
- *fierea-pământului / potroacă* (Erytraea Centaurum);
- *limba-broaștei / limbariță* (Alisma Plantago);
- *limba-cerbului / limba-vecinei* (Scolopendrium officinale);
- *ochiul-boului / mărgărită* (Chrysantemum Leucanthemum);
- *osul-iepurelui / sudoarea-calului* (Ononis spinosa);
- *piciorul-cocoșului / bujorel* (Ranunculus repens);
- *talpa-gâștei / creasta cocoșului* (Leonurus cardiaca);
- țâța-oii$_1$ / *ciuboțica-cucului* (Primula officinalis; cf. Primula veris);
- țâța-oii$_2$ / *degetar* (Digitalis grandiflora);
- *urechea-babei / urechea-Iudei* (Peziza coccinea);
- *urechea-șoarecelui / culcușul-vacii* (Hieracium Pilosella).

BDD-A25806 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:24 UTC)

Am lăsat pe prima poziție termenii creați conform subtipului de metaforă evidențiat de D. Bejan (parte de corp + nume de animal, persoană etc.)[16]. După cum se observă, unele dublete pleacă de la o imagine oarecum apropiată. În privința altora însă imaginile de la baza lor provin din medii ori surse complet diferite. În același mod pot fi discutate și alte denumiri metaforice de plante, construite după alte tipare. Chiar din inventarul lui D. Brânză, pot fi extrase și analizate dublete de sinonime precum *punga-popii* și *traista-ciobanului* (Capsella bursa-pastoris) sau chiar triplete sinonimice ca *rădăcina-șerpilor*, *cârligați* și *răculeț* (Polygonum Bistorta) ș. a. m. d.

4. Cercetate cu mare interes în ultimele decenii, mai ales din punct de vedere (etno)lingvistic, terminologiile populare sunt departe de a-și fi epuizat frumusețea și secretele, trezind în continuare curiozitatea și pasiunea specialiștilor din diverse ramuri ale științei. O atare convingere m-a stimulat și pe mine să încerc aici, la scară redusă, o abordare mai mult sau mai puțin inedită a unui aspect din această vastă problematică.

Note

[1] Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 253-254.

[2] Vezi Ioan Milică, *Modele naive și modele savante în reprezentarea lingvistică a realității: denumirile de plante*, în „Limba română" (Chișinău), anul XX, nr. 11-12, p. 77-87.

[3] Aceste trăsături sunt prezentate de Ioan Milică în felul următor: (1) *dimensiunea empirică* reiese din aceea că „denumirea plantelor se face în acord cu trăsăturile observabile ale acestora; (2) *variabilitatea denominativă* rezultă din observația că „aceeași plantă are denumiri care diferă de la o regiune la alta"; (3) *imprecizia denominativă* (ca o consecință a variabilității) presupune ca „aceeași denumire să fie folosită pentru a numi mai multe plante sau ca aceeași plantă să aibă mai multe denumiri"; (4) *specializarea denominativă* se realizează, de pildă, prin sufixe diminutivale diferite; (5) *denominația vagă* rezidă în faptul că „termenii generici reflectă «genul», iar determinativele individualizează «specia», ca în modelul denominativ savant"; (6) *specificitatea culturală* este dată de constatarea că „multe denumiri de plante sunt reflectări lingvistice ale unor practici, credințe și comportamente umane specifice unei anumite culturi" (I. Milică, *art. cit.*, p. 79-81).

BDD-A25806 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:24 UTC)

[4] *Ibidem*, p. 80.

[5] Cristinel Munteanu, *Problema **terminologiei** în concepția lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu*, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați", Fascicula XXIV, Anul III, Nr. 1 (3), *Lexic comun / Lexic specializat*, Editura Europlus, Galați, 2010, p. 69.

[6] Eugenio Coseriu, *Introducción al estudio estructural del léxico* [1966], în IDEM, *Principios de semántica estructural*, Editorial Gredos, Madrid, 1977, p. 105, *apud* Cr. Munteanu, *art. cit.*, p. 75.

[7] Dumitru Bejan, *Nume românești de plante*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 38.

[8] *Ibidem*, p. 39. În acest sens, D. Bejan preia o clasificare pusă în circulație la noi de Ion Coteanu și Angela Bidu-Vrănceanu.

[9] D. Bejan, *op. cit.*, p. 40 și urm.

[10] *Ibidem*, p. 41.

[11] Trimiterea se face la cartea lui Pierre Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, Editions Larousse, Paris, 1967.

[12] D. Bejan, *op. cit.*, p. 41.

[13] *Ibidem*, p. 41-42.

[14] Vezi D. Brânză, *Limba botanică a țăranului român*, un articol serial în cinci episoade, publicat în „Columna lui Traian", pe parcursului anului 1882, astfel: literele A-C (p. 43-48), D-L_{aur} (p. 73-77), $L_{emn\text{-}cânesc}$-N (p. 155-158), O-P (p. 227-232), R-Z (p. 385-396). Despre această contribuție, D. Bejan afirmă: „Aproape toate numele de acest fel de la D. Brânză s-au păstrat în lexicul botanic românesc." (D. Bejan, *op. cit.*, p. 14).

[15] În acest caz, termenul *ruşine* poate fi unul eufemistic pentru o anume parte de corp. Dumitru Bejan (*ibidem*, p. 40, 48) îl ia în discuție doar cu referire la organul genital masculin; de ex., *ruşinea-ursului* (Equisetum sylvaticum).

[16] În lista lui D. Brânză apar și dublete în care primul termen metaforic are în componență „părți de corp" fără determinant de specie: *doi-dinți / cârligior* (Bidens tripartita); *cinci-degete / scrântitoare* (Potentilla erecta).

BDD-A25806 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:24 UTC)